

O`SIMLIKLARGA BEGONA O`TLARNING ZARARI.

Asatullayeva Zarnigor G`aybullo qizi

Buxoro viloyati Vobkent sanoat va transport texnikumi Maxsus fanlar

kafedrasi, agronomiya fani o`qituvchisi

Fan: O`simliklarni himoya qilish

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'simliklarga begona o'tlarning ta'siri va ularning zararli oqibatlari ko'rib chiqiladi. Begona o'tlarning madaniy ekinlarga ta'sir mexanizmlari, ularning rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi omillar hamda ularga qarshi kurash usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada ilmiy tadqiqotlar natijalariga asoslangan holda begona o'tlarning oldini olish choralari bo'yicha takliflar keltirilgan.

Kalit so'zlar: begona o'tlar, o'simlik zarari, ekinlar hosildorligi, agroekologiya, begona o'tlarga qarshi kurash.

Begona o'tlar qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida muhim muammo hisoblanadi. Ular madaniy o'simliklar bilan suv, oziqa moddalar va yorug'lik uchun raqobatga kirishib, hosildorlikning pasayishiga olib keladi. Bundan tashqari, begona o'tlar zararkunanda hasharotlar va kasalliklarning tarqalishiga ham sabab bo'lishi mumkin. Shu sababli, ushbu maqolada begona o'tlarning o'simliklarga zarari va ularga qarshi samarali kurash usullari tahlil qilinadi.

Begona o'tlar qishloq xo'jalik ekinlari va tabiiy o'simliklarning rivojlanishiga jiddiy zarar yetkazadi. Ular tuproqdan suv va oziqa moddalarini tortib olib, ekinlarning o'sishini sekinlashtiradi, hosildorlikni kamaytiradi va qishloq xo'jalik mahsulotlarining sifati pasayishiga sabab bo'ladi. Shuningdek, begona o'tlar zararli hasharotlar va kasalliklarning ko'payishiga, tuproq unumdorligining pasayishiga olib keladi.

Begona o'tlarning ekinlarga yetkazadigan zarari

Begona o'tlarning ekinlar uchun zarari juda keng qamrovli bo'lib, quyidagi asosiy yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

Oziqa moddalar uchun raqobat

Ekinlar va begona o'tlar tuproqdan bir xil oziqa moddalarini oladi. Begona o'tlar tez o'sib, ildiz tizimi orqali tuproqdagi azot, fosfor, kaliy kabi muhim elementlarni

o'zlashtirib oladi. Natijada, ekinlar yetarli oziqa moddalarini ololmay, ularning o'sish sur'ati pasayadi va hosildorligi kamayadi.

Masalan: Bug'doy maydonida ko'p uchraydigan qo'shoyoq, qora ituzum kabi begona o'tlar tuproqdan juda ko'p azot o'zlashtiradi va natijada bug'doy o'sishi sustlashadi.

Suv tanqisligiga sabab bo'ladi

Begona o'tlar ekinlar bilan bir xil suv manbalaridan foydalanadi. Ular suvni juda ko'p miqdorda tortib olishi natijasida ekinlar qurg'oqchilik sharoitida o'ziga yetarli suv ololmaydi. Bu holat ayniqsa, sug'oriladigan dehqonchilik hududlarida va kam yog'ingarchilik bo'lgan joylarda muhim muammo hisoblanadi.

Masalan: Bedaning orasida o'suvchi chuchmoma begona o'ti juda kuchli ildiz tizimiga ega bo'lib, ekinlarning suv olish imkoniyatini pasaytiradi.

Yorug'lik uchun raqobat

Ba'zi begona o'tlar juda baland bo'lib o'sadi va ekinlarning yorug'lik olishiga to'sqinlik qiladi. Bu fotosintez jarayonining sekinlashishiga va ekinlarning zaiflashishiga olib keladi. Natijada, hosilning miqdori va sifati yomonlashadi.

Masalan: Qamish, ituzum, andiz kabi begona o'tlar ekinlardan tez o'sib, ularga soyali muhit yaratib, o'sish sur'atini kamaytiradi.

Kasallik va zararkunandalarning ko'payishiga sabab bo'ladi

Begona o'tlar ko'pincha zararli hasharotlar va kasalliklar uchun qulay yashash muhitini yaratadi. Bu o'z navbatida ekinlarga turli virus, bakteriya va qo'ziqorin kasalliklarining yuqishiga sabab bo'ladi.

Masalan:

- Qora ituzum – virusli kasalliklar tashuvchisi bo'lib, pomidor va kartoshka ekinlariga zarar yetkazishi mumkin.

- Tikanakli qushqo'nmas – zararli nematodalar uchun yashash muhiti bo'lib, ekinlarning ildiz tizimiga zarar yetkazadi.

Hosil sifati va miqdorini pasaytiradi

Begona o'tlarning mavjudligi tufayli ekinlar yetarlicha oziqa va suv ololmaydi, shuningdek, ular kam yorug'lik olganligi sababli hosil sifati yomonlashadi. Bu, ayniqsa, donli ekinlar, sabzavot va mevalar uchun muhim muammo hisoblanadi.

Misol uchun:

- Begona o'tlar paxta dalalarida ko'p bo'lsa, paxta tolasi sifati pastlashadi.
- Bug'doy maydonida ko'p uchraydigan shuvoq urug'ning massasini kamaytiradi va un sifati pasayishiga sabab bo'ladi.

Tuproq unumdorligini pasaytiradi

Ba'zi begona o'tlar ildiz ajratmalari orqali tuproq tarkibini o'zgartirib, ekinlar uchun zararli muhit yaratadi. Ularning ildizlari tuproqni zichlashtirib, ekinlarning ildizlanishiga to'sqinlik qiladi.

Masalan: Qora shuvoq va qizilmiya kabi begona o'tlar o'z ildizidan zaharli moddalar ajratib, ekinlarning rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Begona o'tlarga qarshi kurash usullari

Begona o'tlarga qarshi samarali kurashish uchun quyidagi usullardan foydalanish mumkin:

Agronomik usullar

- Ekin almashlab ekish – bir xil ekinni ketma-ket ekish begona o'tlarning ko'payishiga sabab bo'ladi. Turli ekinlar almashlab ekilsa, begona o'tlarning o'sishi kamayadi.

- Tuproqni chuqur haydash – begona o'tlarning urug'lari tuproq yuzasida qolib ketmasligi uchun chuqur haydash va yerning ag'darilishi zarur.

- Qator oralarini yumshatish – begona o'tlarning ildizlarini yer yuzasiga chiqarib, ularni quritish orqali kurashish mumkin.

Mexanik usullar

- Qo'lda chopiq qilish – kichik maydonlarda begona o'tlarni yulib tashlash samarali usul hisoblanadi.

- Kultivatsiya qilish – traktor va boshqa texnikalar yordamida begona o'tlarni yo'q qilish mumkin.

- Tuproqni mulchalash – ekinlar orasiga o'simlik qoldiqlari, talaş yoki boshqa qoplama materiallar qo'yish begona o'tlarning o'sishiga to'sqinlik qiladi.

Kimyoviy usullar

Begona o'tlarga qarshi gerbitsidlar qo'llaniladi. Lekin ular to'g'ri dozada va muayyan ekin turiga mos tanlanishi kerak.

- Selektiv gerbitsidlar – faqat begona o'tlarga ta'sir qiladi, ekinlarga zarar yetkazmaydi.

- Total gerbitsidlar – barcha o'simliklarga ta'sir qiladi, shuning uchun faqat dalani ekishdan oldin yoki hosil yig'ib olingandan keyin qo'llaniladi.

Misol uchun: Glifosat – bug'doy maydonlarida begona o'tlarni yo'q qilish uchun ishlatiladigan samarali gerbitsid.

Biologik usullar

- Begona o'tlarni yeb qo'yadigan hayvonlar (masalan, echkilar ba'zi begona o'tlarni yeydi).

- Begona o'tlarni nazorat qiluvchi mikroorganizmlar va hasharotlardan foydalanish.

Begona o'tlar qishloq xo'jalik ekinlariga jiddiy zarar yetkazadi. Ular oziqa moddalarini, suvni va yorug'likni tortib olishi, kasallik va zararkunandalarning ko'payishiga sabab bo'lishi, hosil sifatini pasaytirishi va tuproq unumdorligini kamaytirishi mumkin. Ular bilan samarali kurashish uchun agronomik, mexanik, kimyoviy va biologik usullarni birgalikda qo'llash lozim. Bu esa ekinlarning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi va hosildorlikni oshirishga yordam beradi.

Begona o'tlarga qarshi kurashning eng samarali yo'li integratsiyalashgan boshqaruv usullarini qo'llashdir. Bu usullar qatoriga gerbitsidlarni me'yorida ishlatish, mexanik yo'qotish usullari, biologik nazorat va ekinlarni almashtirish kabi chora-tadbirlar kiradi. Ekologik muhitni saqlash uchun begona o'tlarga qarshi kurashda organik dehqonchilik usullaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa

Begona o'tlar o'simliklar uchun katta xavf tug'diradi. Ular hosildorlikni kamaytirish, ekinlarning o'sishiga to'sqinlik qilish va tuproq unumdorligini pasaytirish

orqali qishloq xo'jaligiga jiddiy zarar yetkazadi. Begona o'tlarga qarshi samarali kurashish uchun quyidagi takliflar ilgari suriladi:

Gerbitsidlar va agrotexnik tadbirlarni uyg'unlashtirib qo'llash.

Biologik kurash usullarini rivojlantirish va tabiiy dushmanlardan foydalanish.

Ekinlarni almashtirish tizimini tatbiq etish.

Tuproq unumdorligini saqlash va begona o'tlarning tarqalishini kamaytirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni davom ettirish.

Shunday qilib, begona o'tlarga qarshi kurashish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilishi kerak, chunki faqat bitta yondashuv yetarlicha samarali bo'lishi mumkin emas.

Adabiyotlar

1. Балантаева М.Р. Сорно-полевая растительность и химический метод борьбы с нею на равнинно-холмистой богаре Узбекистана. Автор.дисс.канд. с/х наук. Ташкент, 1974.-22 с.
2. Ибрагимов З.А. Борьба с сорными растениями при технологии возделывания двух урожаев зерна в год. Автор.дисс.на соис.уч.ст.канд. с/х. наук. Самарканд СамСХИ, 1999.-21 с.
3. Суллиева С. Х., Бобоева Н. Т., Зокиров К. Г. ЭФФЕКТИВНОСТЬ ЗЕМЛИ ВМЕСТЕ В ТЕКУЩЕМ ЛЕЧЕНИИ //Мировая наука. – 2019. – №. 6 (27). – С. 450-452.
4. Rizayev Sh. X. Tuproqqa ishlov berish chuqurligi va gerbitsid meyorlarini begona o'tlar, kuzgi bug'doy hosili va uning sifatiga ta'siri, q.x.f.n. ilmiy darajasiga talabgorlik dissertatsiya avtoreferati. O'zPITI. Toshkent, 2006.-22 b.
5. Sullieva S., Zokirov K. Biology of weeds //Scientific Bulletin of Namangan State University. – 2019. – Т. 1. – №. 2. – С. 120-124.
6. Фозилов Ш. М. Периодичность роста и формирования урожая у внутривидовых форм пшеницы //Интернаука. – 2019. – №. 45-1. – С. 18-20.
7. Суллиева С. Х., Зокиров К. Г. Вредные свойства и классификация сорняков //Экономика и социум. – 2020. – №. 9 (76). – С. 319-322.

8. Xurramovna S. S. et al. Use Atlantis Herbicide for Avena Fatua in the Middle of a Wheat Field //International Journal on Integrated Education. – 2023. – T. 3. – №. 1. – C. 45-47.